Ewa M. Guzik–Makaruk

KILKA UWAG NA TLE ODPOWIEDZIALNOŚCI DYSCYPLINARNEJ SKAZANYCH ODBYWAJĄCYCH KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Truizmem jest, że o sposobie wykonywania kary pozbawienia wolności decyduje obowiązujący system penitencjarny. Można powtórzyć za J. Warylewskim, że system penitencjarny określany jest przez zespól dyrektyw, wskazujących na zasady i sposoby wykonywania kary pozbawienia wolności, przy wykorzystaniu środków techniczno–materialnych oraz reguł organizacyjnych, pozwalających owe zasady i sposoby zrealizować[1].

Jednym z istotnych elementów systemu penitencjarnego są przepisy, które określają sposób wykonywania kary oraz instytucje prawa penitencjarnego, ale także środki oddziaływania na więźniów[2]. Nie trzeba nikogo przekonywać, że system nagród i kar należy do środków oddziaływania na skazanych, a tym samym jest elementem przyjętego systemu penitencjarnego. Potwierdzenie tego stanu rzeczy znajduje się w treści § 39 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie regulaminu organizacyjno–porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, w którym przykładowo wymieniono środki oddziaływania na skazanych, a wśród nich właśnie nagradzanie i karanie dyscyplinarne[3].

Jak słusznie zauważa Z. Hołda, karanie dyscyplinarne nie jest jednak wymienione w art. 67 § 3 kodeksu karnego wykonawczego[4] (powoływanym w dalszej części opracowania bez bliższego określenia jako kkw), a zatem nie jest środkiem preferowanym z punktu widzenia celów wykonywania kary[5].

Z § 49 wspomnianego rozporządzenia wynika, że stopień przestrzegania przez skazanego porządku i dyscypliny jest jednym z faktorów okresowej oceny postępów

1 J. Warylewski, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 2005, s. 366.
2 J. Górny, Elementy indywidualizacji i humanizacji karania w rozwoju penitencjarystyki, Warszawa 1996, s. 15–16.
3 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25. sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno–porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz.U. Nr 152, poz.1493.
4 Ustawa z dnia 6. czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 90, poz. 557 ze zm.
5 Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Gdańsk 2005, s. 483.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

skazanego w procesie resocjalizacji, co pośrednio odnosi się do karania dyscyplinarnego[6]. Jak twierdzi H. Machel, ocena taka ma niebagatelne znaczenie, bowiem może stać się opinią dyrektora zakładu karnego w związku z prośbą skazanego o warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary[7].

Należy pamiętać, co zresztą jest już widoczne na tle powoływanego wyżej rozporządzenia, że system penitencjarny określony jest nie tylko przez ustawy, ale też przez akty prawne niższego rzędu, np. przepisy wykonawcze do ustaw[8].

Tryb postępowania dyscyplinarnego względem skazanych odbywających karę pozbawienia wolności został uregulowany w części szczególnej kodeksu karnego wykonawczego dotyczącym kary pozbawienia wolności. Można tu szczegółowo wskazać na oddział 9 zatytułowany jako „kary dyscyplinarne". Przepisy art. 142–149 kkw. mają dualistyczny charakter, albowiem można wśród nich wyróżnić normy materialnoprawne oraz proceduralne. Wypada zaznaczyć, że przepisy te zostały zmienione i istotnie wzbogacone nowelą do kodeksu karnego wykonawczego, dokonaną w 2003 r.[9] Z uzasadnienia prezydenckiego projektu ustawy nowelizującej kodeks karny wykonawczy wynika, iż celem proponowanych zmian było spowodowanie, aby istotne dla sytuacji prawnej skazanego zasady wymierzania i odbywania kar dyscyplinarnych były zamieszczone w kodeksie, a nie jak dotychczas w regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności[10]. Przepisy proceduralne zostały zresztą znacznie rozwinięte w porównaniu do poprzednio obowiązującego kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r., gdyż niektóre z przepisów zostały przejęte właśnie z regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, po ich odpowiedniej modyfikacji[11].

Podstawę dla pociągnięcia skazanego do odpowiedzialności dyscyplinarnej stanowi popełnienie przez niego przekroczenia. Definicję przekroczenia zawiera art. 142 § 1 kkw., stanowiąc, że jest nim zawinione naruszenie nakazów lub zakazów wynikających z ustawy, regulaminu lub innych przepisów wydanych na jej podstawie albo ustalonego w zakładzie karnym lub miejscu pracy porządku. Przekroczenie może być zachowaniem zarówno aktywnym, jak i pasywnym, popełnionym umyślnie lub nieumyślnie. S. Lelental słusznie twierdzi, że przepis art. 142 kkw. „nie stanowi wprost, że chodzi o zawinienie umyślne, ale taką interpretację należy przyjąć. Z istoty przekroczenia, jako naruszenia nakazów lub zakazów, wynika bowiem,

6 *Ibidem*, s. 483.
7 H. Machel, Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna, Gdańsk 2003, s. 278.
8 *Ibidem*, s. 45.
9 Ustawa z dnia 24. lipca 2003 r. o zmianie ustawy – kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 142, poz. 1380.
10 Uzasadnienie przedstawionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk 183, Sejm IV Kadencji, www.orka.sejm.gov.pl, s. 75.
11 T. Szymanowski, w: T. Szymanowski, Z. Świda, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 1998, s. 333.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

że sprawca musi mieć taką wolę, a to wyklucza odpowiedzialność dyscyplinarną za przekroczenia popełnione nieumyślnie”[12].

Istotną kwestią jest uświadomienie sobie, że istnieją niemożliwe do przezwyciężenia trudności w skatalogowaniu przekroczeń. Choć kilkakrotnie podejmowano już próby w tym zakresie (np. w 1931 r. czy w 1997 r.), zważywszy na problemy we wskazaniu wszystkich ujemnie ocenianych zachowań skazanego, próby należy zaliczyć do raczej nieudanych[13].

Wypada zauważyć, że ustawodawca wskazuje wyraźnie na jedno przekroczenie, a czyni to w art. 119 § 1 kkw., który stanowi, że skazany, który w celu wymuszenia określonej decyzji lub postępowania organu wykonawczego lub uchylenia się od ciążącego na nim obowiązku powoduje u siebie uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, niezależnie od odpowiedzialności dyscyplinarnej, może być obciążony w całości lub w części kosztami związanymi z leczeniem. Wynika z tego niezbicie, że przekroczeniem, będącym podstawą do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, jest dokonanie samouszkodzenia. Warto nadmienić, że samouszkodzenia nie należą do rzadkości w praktyce penitencjarnej i wskazać tytułem przykładu na 2007 r., w którym miało miejsce 449 samouszkodzeń, z czego aż 270 dokonali recydywiści, a pozostała część rozkładała się niemal po równo pomiędzy młodocianych (45) i odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy (54)[14].

Należy przyjąć, że postępowanie dyscyplinarne wykazuje wiele podobieństw do postępowania karnego, może kończyć się przypisaniem odpowiedzialności i wymierzeniem kary dyscyplinarnej, stąd istniałaby wyraźna potrzeba zbudowania katalogu przekroczeń, tak aby pełniej realizować gwarancyjną funkcję prawa[15] i zasadę oznaczoności czynu.

Jeśli przekroczeniem jest naruszenie nakazów lub zakazów wynikających z określonych przepisów, to warto byłoby poświęcić temu zagadnieniu nieco miejsca. W art. 116 § 1 kkw. ustawodawca wymienił obowiązki skazanego, jednak nie uczynił tego w sposób taksatywny, na co wskazuje użyty zwrot: „w szczególności”. Stosownie do przywołanego przepisu, skazany ma obowiązek przestrzegania przepisów określających zasady i tryb wykonywania kary, ustalonego w zakładzie karnym porządku oraz wykonywania poleceń przełożonych i innych osób uprawnionych, a w szczególności:

12 S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, wydanie drugie rozszerzone i zaktualizowane, Warszawa 2001, s. 358.

13 Zob. na ten temat: G.B. Szczygieł, E.M. Guzik–Makaruk, Disciplinary responsibility of convicts serving a sentence of imprisonment, w: E.W. Plywaczewski, H. Święczkowska (red.), The Problem of Responsibility. In Search of Common Meanings in Law, University of Białystok 2007, s. 106–107.

14 Informacja o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania za rok 2007, Ministerstwo Sprawiedliwości Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 2008, http://www.sw.gov.pl/images/1204637840.pdf.

15 Zob. np. B. Stańdo–Kawecka, Prawne podstawy resocjalizacji, Kraków 2000, s. 160.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

1) poprawnego zachowania się,

2) przestrzegania higieny osobistej i czystości pomieszczeń, w których przebywa,

3) niezwłocznego zawiadomienia przełożonego o chorobie własnej oraz o zauważonych objawach chorobowych u innego skazanego,

4) poddania się – niezależnie od obowiązków określonych w przepisach o zwalczaniu chorób zakaźnych, wenerycznych i gruźlicy, alkoholizmu i narkomanii – przewidzianym przepisami badaniom, leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji, a skazany, co do którego sędzia penitencjarny zarządził przeprowadzenie badań psychologicznych lub psychiatrycznych, dodatkowo – udzielania osobom prowadzącym badania informacji o stanie zdrowia, przebytych chorobach i urazach oraz warunkach, w jakich się wychowywał oraz wykonywania zleconych przez psychiatrę lub psychologa czynności niezbędnych dla potrzeb badania,

5) wykonywania pracy, jeżeli przepisy szczególne, także wynikające z prawa międzynarodowego, nie przewidują zwolnienia od tego obowiązku, oraz wykonywania prac porządkowych w obrębie zakładu karnego,

6) dbałości o mienie zakładu karnego oraz instytucji lub podmiotu gospodarczego, w którym jest zatrudniony,

7) poddania się, w wypadkach i na zasadach określonych przepisami, kontroli osobistej dokonywanej za pośrednictwem osoby tej samej płci i podczas nieobecności osób płci odmiennej oraz sfotografowaniu dla celów identyfikacyjnych.

Niejako uzupełnieniem art. 116 kkw. jest wprowadzony nowelą z 2003 r.[16] przepis art. 116a kkw., zawierający zakazy skierowane do skazanego. Stosownie do wspomnianego przepisu skazanemu nie wolno:

1) uczestniczyć w grupach organizowanych bez zgody lub wiedzy właściwego przełożonego,

2) posługiwać się wyrazami lub zwrotami wulgarnymi, obelżywymi albo gwarą przestępców,

3) uprawiać gier hazardowych,

4) spożywać alkoholu oraz używać środków odurzających lub substancji psychotropowych,

16 Ustawa z dnia 24. lipca 2003 r. o zmianie ustawy – kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 142, poz. 1380.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

5) odmawiać przyjmowania posiłków dostarczanych przez administrację zakładu karnego w celu wymuszenia określonej decyzji lub postępowania, a także powodować u siebie uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, jak również nakłaniać lub pomagać w dokonywaniu takich czynów,

6) wykonywać tatuaży i zezwalać na ich wykonywanie na sobie, jak również nakłaniać lub pomagać w dokonywaniu takich czynów,

7) porozumiewać się z osobami postronnymi oraz osadzonymi w innej celi, jeżeli naruszałoby to ustalony w zakładzie karnym porządek,

8) samowolnie zmieniać celi mieszkalnej, miejsca wyznaczonego do spania, stanowiska pracy i miejsca wykonywania zleconej czynności,

9) zmieniać wyglądu zewnętrznego w sposób utrudniający identyfikację, w szczególności poprzez zgolenie lub zapuszczenie przez skazanego włosów, brody lub wąsów albo zmianę ich koloru, chyba że uzyska na to zgodę dyrektora zakładu karnego.

Warto zwrócić uwagę, że jeszcze na etapie prac legislacyjnych sprzed uchwalenia ustawy nowelizującej kkw, S. Lelental krytykował takie rozwiązanie, pisząc, że nie znajduje podstaw do zaakceptowania projektowanej zmiany, polegającej na wprowadzeniu art. 116a kkw. Wspomniany Autor opinii do projektu ustawy nowelizującej wskazał, że przynajmniej część z zakazów wymienionych w art. 116a kkw. jest niemożliwa do kontrolowania, a „świadomość bezkarności łamania zakazów przynosi więcej szkody niż pożytku". Zdaniem S. Lelentala „propozycją pozytywną jest ewentualność modyfikacji obowiązującego art. 116 kkw. przez ujęcie niektórych z zakazów jako obowiązków"[17].

Dokonując literalnej wykładni przepisu art. 116a kkw., odnieść można wrażenie, że przepis zawiera enumeratywnie wyliczony katalog zakazów obowiązujących skazanego na karę pozbawienia wolności. Po bliższej jednak lekturze okazuje się, że wyliczenie zachowań zakazanych nie jest wyczerpujące, jak bowiem słusznie zwraca uwagę S. Pawela, pomija chociażby zakaz popełniania przestępstw, obowiązujący przecież skazanych[18]. Należy w pełni podzielić pogląd B. Stańdo–Kaweckiej, że „podstawa odpowiedzialności skazanych zakreślona jest w kkw w sposób dość ogólny"[19].

Odpowiedzią na popełnienie przekroczenia może być jedna z kar dyscyplinarnych, umiejscowionych w ramach zamkniętego katalogu, skonstruowanego w art. 143 § 1 kkw. Przepis ów wymienia następujące kary:

17 S. Lelental, Uwagi do prezydenckiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (druk 183), http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk4.nsf/Opwsdr?OpenForm&183.
18 S. Pawela, *op. cit.*, s. 325.
19 B. Stańdo–Kawecka, *op. cit.*, s. 160.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

1) nagana,

2) pozbawienie wszystkich lub niektórych niewykorzystanych przez skazanego nagród lub ulg albo zawieszenie ich wykonania, na okres do 3 miesięcy,

3) pozbawienie korzystania z udziału w niektórych zajęciach kulturalno–oświatowych lub sportowych, z wyjątkiem korzystania z książek i prasy, na okres do 3 miesięcy,

4) pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy,

5) pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, na okres do 3 miesięcy,

6) udzielanie widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą, na okres do 3 miesięcy,

7) obniżenie przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę, nie więcej niż o 25%, na okres do 3 miesięcy,

8) umieszczenie w celi izolacyjnej na okres do 28 dni.

Jak łatwo zauważyć, kary dyscyplinarne zostały umieszczone w katalogu w nieprzypadkowy sposób, a mianowicie – według abstrakcyjnego stopnia dolegliwości. Karą o charakterze najłagodniejszym jest nagana, natomiast najsurowszym jest z pewnością umieszczenie w celi izolacyjnej. Warto zwrócić uwagę na pogląd S. Paweli, który jest zdania, że „kary dyscyplinarne stanowią podstawowy sposób egzekwowania dyscypliny i porządku w zakładzie karnym w drodze przymusu”[20]. Tym niemniej w praktyce penitencjarnej po przełomowym 1989 roku dominują nagrody nad karami[21]. Wydaje się, że tendencja owa powinna być utrzymywana, gdyż wzmocnienia negatywne (kary) jawią się jako słabsza alternatywa dla wzmocnień pozytywnych (nagród) jako środków wpływających na zachowania skazanych.

Warto zauważyć, że gdy zarzucane skazanemu przekroczenie wyczerpuje znamiona przestępstwa, skazany podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej niezależnie od odpowiedzialności karnej na zasadach ogólnych. Podobnie, gdy przekroczenie zostało popełnione podczas pobytu skazanego poza obrębem zakładu karnego i zawiera znamiona wykroczenia – w takiej sytuacji skazany podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej niezależnie od odpowiedzialności na zasadach ogólnych za wykroczenie. Jeśli jednak przekroczenie, popełnione zostało na terenie zakładu karnego i zawiera znamiona wykroczenia, skazany podlega odpowiedzialności dyscy-

20 S. Pawela, Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz z indeksem rzeczowym, Warszawa 1999, s. 324.
21 T. Szymanowski, Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce, Warszawa 1996, s. 69.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

plinarnej, a nie podlega odpowiedzialności na zasadach odpowiedzialności za wykroczenia[22].

Art. 145 § 1 kkw. wymienia dyrektywy wymiaru kary dyscyplinarnej, gdzie odnaleźć można zarówno okoliczności o charakterze podmiotowym (stopień zawinienia), jak i przedmiotowym (rodzaj i okoliczności czynu), jednak z całkowitą przewagą tych pierwszych, czyli związanych ze sprawcą przewinienia[23]. Wymienione dyrektywy mają charakter ogólny bądź szczególny. Do dyrektyw ogólnych należy zaliczyć stopień zawinienia i zasady indywidualizacji, a także cele wychowawcze, jakie kara ma osiągnąć w stosunku do skazanego. Do dyrektyw szczególnych natomiast należą: rodzaj i okoliczności czynu, stosunek skazanego do popełnionego przekroczenia, dotychczasowa postawa, cechy osobowości i stan zdrowia skazanego[24]. Katalog dyrektyw wymienionych w art. 145 § 1 kkw. nie jest zamknięty, albowiem wymieniając okoliczności, które należy uwzględnić przy wymiarze kary dyscyplinarnej, ustawodawca posłużył się zwrotem: „w szczególności", co oznacza, że przy wymiarze kary można brać pod uwagę także inne okoliczności, np. sytuację rodzinną skazanego.[25]

Postępowanie w sprawach o przekroczenia jest wewnętrznym postępowaniem prowadzonym w ramach zakładu karnego. Kodeks karny wykonawczy przewiduje dwa rodzaje podmiotów uprawnionych do wymierzenia kary dyscyplinarnej. Są nimi dyrektor zakładu karnego lub osoba przez niego upoważniona. Kary wymierza się z urzędu lub na pisemny wniosek przełożonego skazanego. Z art. 72 § 2 kkw. wynika, że przez przełożonego należy rozumieć funkcjonariuszy i pracowników zakładu karnego, w którym skazany przebywa. Przełożonymi skazanego są także osoby, które są w zakresie wykonywanych przez nich czynności służbowych kierują pracą skazanego lub innymi jego zajęciami.

Art. 144 § 1 kkw. stanowi, że dyrektor jest władny do wymierzenia wszystkich kar dyscyplinarnych przewidzianych w ustawowym katalogu, zaś podmiot upoważniony może wymierzyć tylko kary o mniejszym stopniu dolegliwości, a mianowicie:

1) naganę,

2) pozbawienie wszystkich lub niektórych niewykorzystanych przez skazanego nagród lub ulg albo zawieszenie ich wykonania, na okres do trzech miesięcy,

22 Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski, *op. cit.*, s. 482.
23 *Ibidem*, s. 487.
24 S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 1999, s. 259, 260; Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski *op. cit.*, s. 487.
25 S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 1999, s. 260.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

3) pozbawienie korzystania z udziału w niektórych zajęciach kulturalno–światowych lub sportowych z wyjątkiem korzystania z książek i prasy, na okres do 3 miesięcy.

Nietrudno zauważyć, iż wymierzanie kar surowszych leży w kompetencji dyrektora zakładu karnego, zaś kary o lżejszym ciężarze gatunkowym, choć wywołujące negatywne dla skazanego następstwa typu materialnego (np. pozbawienie możliwości otrzymywania paczek żywnościowych na okres do 3 miesięcy) mogą być wymierzane przez upoważnioną przez dyrektora osobę. Jest to wyrazem zaakcentowania pozycji dyrektora zakładu jako podmiotu skupiającego pełnię władzy w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa, porządku i dyscypliny w zakładzie[26].

Niewątpliwie najsurowszą karą dyscyplinarną jest umieszczenie w celi izolacyjnej. W tym kontekście należy wskazać, iż przed wymierzeniem tejże kary konieczne jest uzyskanie opinii lekarza lub psychologa. S. Pawela postuluje, aby szeroko wykorzystywać opiniowanie psychologów oraz lekarzy psychiatrów szczególnie przed wymierzaniem kar dyscyplinarnych skazanym z odchyleniami od normy psychicznej, zauważając ponadto, że karanie jako czynnik wychowawczy może i powinno być stosowane w procesie reedukacji tychże skazanych[27].

Umieszczenie skazanego w celi izolacyjnej na czas powyżej 14 dni wymaga zaangażowania sędziego penitencjarnego w postępowaniu dyscyplinarnym. Zaangażowanie to przejawia się w tym wypadku poprzez wyrażenie zgody na ukaranie wymienioną karą. Zdaniem T. Szymanowskiego, celem takiego uregulowania jest „uprzedzająca kontrola" przy stosowaniu kary izolacji i jednocześnie akcent ustawodawcy na to, aby średni wymiar kary izolacji mieścił się w granicach od jednego do czternastu dni, a surowsza kara izolacji (powyżej 14 dni do 28 dni) była wymierzana tylko w wyjątkowych sytuacjach właśnie za zgodą sędziego penitencjarnego[28].

Słusznie podkreśla w tym aspekcie T. Szymanowski, że podział kompetencji w zakresie wymierzania kar dyscyplinarnych powinien przyczynić się do sprawniejszego stosowania kar dyscyplinarnych i tym samym większego oddziaływania kar surowszych[29].

Art. 145 § 2–4 kkw. regulują fazę postępowania dyscyplinarnego, określaną jako postępowanie wyjaśniające i nakazują, aby przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej wysłuchać obwinionego oraz zapoznać go z opinią wychowawcy. Jeśli zachodzi taka potrzeba – również należy zapoznać skazanego z opinią podmiotu składającego

26 S. Pawela, *op. cit.*, s. 329.
27 *Ibidem*, s. 326.
28 T. Szymanowski, w: T. Szymanowski, Z. Świda, *op. cit.*, s. 335.
29 *Ibidem*, s. 332.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

wniosek o ukaranie oraz z opiniami innych osób, a także z zeznaniami przesłuchanych świadków. Ze względów wychowawczych można rozpatrywać przekroczenie także w obecności innych skazanych, co może odnosić wymierne skutki prewencyjno–wychowawcze. Zwłaszcza na ten aspekt prewencyjny zwraca uwagę T. Szymanowski, twierdząc, że jawne postępowanie z udziałem innych skazanych może wydatnie wpłynąć na ich świadomość prawną i unaocznić, że bardzo często fakty przekroczeń znane są administracji zakładu karnego. W konsekwencji może to dowodzić skuteczności obowiązującego prawa i oddziaływać odstraszająco[30].

Jak trafnie akcentuje Z. Hołda, w postępowaniu dyscyplinarnym skazany ma prawo do obrony, zarówno materialnej, jak i formalnej. Sprowadza się to do odpierania zarzutów i przedstawiania własnych racji, a także do możliwości korzystania z pomocy obrońcy. Za przywołanym Autorem należy podkreślić, że skazany ma prawo do składania wyjaśnień, ale może także odmówić ich składania, korzystając z prawa do milczenia i braku obowiązku samooskarżania[31].

Należy zwrócić uwagę także na to, iż w pewnych wypadkach należy także bezwzględnie zasięgnąć opinii lekarza co do skutków wymierzenia określonych kar dla stanu zdrowia skazanego. Dotyczy to przede wszystkim kary umieszczenia w celi izolacyjnej oraz kar polegających na:

1) pozbawieniu możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy;

2) pozbawieniu lub ograniczeniu możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, na okres do 3 miesięcy.

Wymóg dotyczący dwóch wyżej wymienionych kar nie odnosi się do wszystkich skazanych, a jedynie do tej ich kategorii, która ze względu na stan zdrowia korzysta z diety, bądź do tych skazanych, którym ze względów zdrowotnych zezwolono na dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych lub otrzymywanie paczek o większym ciężarze (art. 145 § 4 kkw.). Po zasięgnięciu opinii lekarza dyrektor zakładu karnego może podjąć decyzję o odroczeniu wykonania wyżej wskazanych kar.

Naruszenie zasad postępowania określonych w art. 145 kkw. może spowodować określone następstwa, wśród których najważniejsze to:

1) możliwość zaskarżenia przez skazanego decyzji o ukaraniu z powodu uzasadnionego zarzutu jej niezgodności z prawem (art. 7 § 1 kkw.);

30 *Ibidem, op. cit.*, s. 334.
31 Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski, *op. cit.*, s. 488.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

2) wstrzymanie wykonania kary dyscyplinarnej przez sędziego penitencjarnego w trybie art. 148 § 1 kkw. z uwagi na konieczność wyjaśnienia okoliczności uzasadniających jej wymierzenie;

3) uchylenie kary dyscyplinarnej przez sędziego penitencjarnego w trybie art. 148 § 1 kkw. z powodu jej niezasadności;

4) przekazanie sprawy dyrektorowi zakładu karnego przez sędziego penitencjarnego w trybie art. 148 § 1 kkw. w celu ponownego rozpoznania.

Słusznie zwraca uwagę S. Lelental[32], że brak określenia trybu, w jakim sędzia może wstrzymać wykonywanie kary dyscyplinarnej na czas potrzebny do wyjaśnienia okoliczności uzasadniających jej wymierzenie, a także uchylić karę z powodu jej niezasadności lub przekazać sprawę dyrektorowi do ponownego rozpatrzenia – rodzi obawę, że ten przepis może okazać się iluzoryczny.

Należy także zwrócić uwagę na uprawnienia sędziego penitencjarnego w ramach nadzoru penitencjarnego, bowiem te przepisy mają także zastosowanie w postępowaniu dyscyplinarnym. Sędzia penitencjarny w ramach nadzoru penitencjarnego (art. 32 kkw.) kontroluje i ocenia prawidłowość wymierzania kar dyscyplinarnych i wykorzystania ich jako środka oddziaływania penitencjarnego[33]. Realizując swoje uprawnienia w ramach nadzoru penitencjarnego, sędzia uchyla sprzeczną z prawem decyzję dyrektora zakładu karnego.

Również Dyrektor Generalny i dyrektor okręgowy Służby Więziennej mogą uchylić decyzję dyrektora zakładu karnego, gdy jest sprzeczna z prawem.

Postępowanie dyscyplinarne musi być prowadzone w oparciu o zasadę kontradyktoryjności i praworządności, tak aby zachować jak najbardziej gwarancyjny tryb. W sytuacji, gdy skazany ponosi jednocześnie odpowiedzialność dyscyplinarną i karną za popełnione przestępstwo lub odpowiedzialność za wykroczenie zachodzić może niebezpieczeństwo wykorzystywania w postępowaniu karnym ustaleń poczynionych w mniej gwarancyjnym trybie dyscyplinarnym[34]. Postępowaniem dyscyplinarnym rządzi także zasada oportunizmu, co oznacza, że skazanego można pociągnąć do odpowiedzialności dyscyplinarnej, gdy dyrektor zakładu lub przełożeni skazanego uznają to za celowe[35].

Decyzja o ukaraniu karą dyscyplinarną powinna zawierać dokładne określenie przekroczenia popełnionego przez skazanego. Musi być sporządzona na piśmie i po-

32 S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, wyd. 2 rozszerz. i zaktual., Warszawa 2001, s. 259.
33 § 2 pkt 12 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobu, zakresu i trybu sprawowania nadzoru penitencjarnego, Dz.U. Nr 152, poz. 1496.
34 Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski, *op. cit.*, s. 488.
35 *Ibidem*, s. 483.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

dana do wiadomości skazanemu (art. 144 § 3, § 4). Jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze, decyzję podaje się do wiadomości również innym skazanym lub innym osobom, np. najbliższym skazanego[36]. Jest to kolejny przykład wzmocnienia funkcji prewencyjnej i afirmacyjno–motywacyjnej postępowania dyscyplinarnego.

Analogicznie, formę pisemną musi mieć także decyzja o uchyleniu, darowaniu, odroczeniu, zamianie, zawieszeniu, przerwaniu wykonywania kary dyscyplinarnej oraz odstąpieniu od ukarania dyscyplinarnego. Z każdą z tych decyzji należy bezwzględnie zapoznać skazanego, a można ją podać do wiadomości innych skazanych lub innych osób, jeśli byłoby to pożądane ze względów wychowawczych.

W postępowaniu dyscyplinarnym obowiązuje zasada prawnej jedności czynu. Stosownie do art. 146 § 1 kkw., za jedno przekroczenie wymierza się tylko jedną karę dyscyplinarną. W wypadku gdy skazany popełnił więcej przekroczeń, zanim został ukarany za którekolwiek z nich, można mówić o tzw. realnym zbiegu przekroczeń, przy czym należy wskazać, że obowiązują tu inne zasady aniżeli stosowane w przypadku realnego zbiegu przestępstw. W sytuacji realnego zbiegu przekroczeń wymierza się jedną karę, odpowiednio surowszą. Wypada powtórzyć za S. Lelentalem, że przy wymierzaniu kary odpowiednio surowszej obowiązują ogólne i szczególne dyrektywy wymiaru kary, co wyklucza względy o charakterze represyjnym[37]. Zgodnie z art. 146 § 2 kkw., ponowne wymierzenie kary dyscyplinarnej nie może nastąpić w taki sposób, aby była ona bezpośrednio przedłużeniem odbywania takiej samej kary, chyba że łączny okres trwania wymierzonych kar nie przekracza przewidzianej granicy czasu trwania tej kary. I w tym wypadku do głosu dochodzą względy odrzucenia celu represyjnego jako dyrektywy wymiaru kary[38]. Warto zaznaczyć, że przepisy prawa nie ustalają minimalnych okresów przerwy pomiędzy kolejnym wymierzeniem kar dyscyplinarnych tego samego rodzaju. W doktrynie wskazuje się np. na okres tygodniowy[39], jednak głównie należy odwoływać się do praktyki w tym przedmiocie[40]. Prawidłowość wymierzania kar dyscyplinarnych winna podlegać ocenie w ramach nadzoru penitencjarnego, choćby poprzez okresową analizę polityki dyscyplinarnej[41].

Kwestią niezmiernie istotną dla ponoszenia odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz formalnej prawidłowości postępowania w tym zakresie jest instytucja przedawnienia. Z art. 147 § 1 kkw. wynika, że nie można wymierzyć kary dyscyplinarnej, jeżeli od dnia powzięcia przez przełożonego wiadomości o popełnieniu przekroczenia upłynęło 14 dni lub od dnia popełnienia przekroczenia – 30 dni (przedawnienie ka-

36 S. Pawela, *op. cit.*, s. 329.
37 S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 1999, s. 260.
38 *Ibidem*, s. 261.
39 T. Szymanowski, (w:) T. Szymanowski, Z. Świda, *op. cit.*, s. 336.
40 S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 1999, s. 261.
41 S. Pawela, *op. cit.*, s. 331.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

ralności). Nie można także rozpocząć wykonywania kary dyscyplinarnej po upływie 14 dni od jej wymierzenia (przedawnienie wykonania kary). Jak słusznie podkreśla się w orzecznictwie sądowym, przywołany przepis ustala dwa terminy o charakterze gwarancyjnym, Upływ pierwszego z nich uniemożliwia orzeczenie kary pomimo dopuszczenia się przekroczenia, a upływ drugiego powoduje, że prawidłowo orzeczona kara nie może zostać wprowadzona do wykonania[42].

Warto zaznaczyć, że art. 147 § 2 kkw. przewiduje instytucję spoczywania biegu przedawnienia. Oba wyżej wskazane terminy przedawnienia nie biegną, jeżeli skazany przebywa poza obrębem zakładu karnego bez zezwolenia lub w związku z leczeniem wynikłym z samouszkodzenia, a także w okresie zawieszenia wykonania kary dyscyplinarnej.

Na koniec rozważań proceduralnych należałoby jeszcze krótko wskazać na instytucję swoistego wznowienia postępowania dyscyplinarnego, która należy tradycyjnie do trybów ekstraordynaryjnych (nadzwyczajnych). Jeżeli zostały ujawnione nowe fakty lub dowody nieznane przedtem, wskazujące na to, iż ukarany jest niewinny, dyrektor zakładu karnego uchyla karę dyscyplinarną i uznaje ją za niebyłą oraz podejmuje stosowną decyzję mającą na celu uchylenie skutków ukarania (art. 149 kkw.). Podjęcie stosownej decyzji może nastąpić w każdym czasie, stosownie do okoliczności sprawy[43].

Postępowanie dyscyplinarne w sprawach o przekroczenia popełnione przez skazanych odbywających karę pozbawienia wolności z całą pewnością odbiega od postępowań dyscyplinarnych charakterystycznych dla różnych grup zawodowych, np. przedstawicieli korporacji prawniczych, lekarzy czy nauczycieli akademickich, a wynika to przede wszystkim z istoty kary pozbawienia wolności, która intensywnie ingeruje w sferę podstawowych wolności jednostki[44]. Postępowanie dyscyplinarne jest dodatkową represją i wzmocnieniem oddziaływania odbywanej kary pozbawienia wolności, która już sama w sobie jest dolegliwością o bodaj najwyższym stopniu intensywności.

Warto w tym kontekście jednak zawsze pamiętać, że kary, włączając kary dyscyplinarne[45], wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego[46]. Skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie, a ich ograniczenie może wynikać jedynie z ustawy oraz z wydanego na jej podstawie pra-

42 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22.01.2004 r., Sygn. akt II AKz 21/04, System Informacji Prawnej Lex (Lex Omega) 34/207, rekord nr 103966; Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15.06.2004 r., Sygn. akt II AKz 202/04, System Informacji Prawnej Lex (Lex Omega) 34/207, rekord nr 120304.

43 Z. Hołda, w: Z. Hołda, K. Postulski, *op. cit.*, s. 492.

44 G.B. Szczygieł, E. M. Guzik–Makaruk, *op. cit.*, s. 115.

45 Argument wywiedziony z treści art. 4 § 1 kkw.

46 Na temat poszanowania godności skazanego i humanizacji jako głównych zasad wykonywania kary pozbawienia wolność, zob. G.B. Szczygieł, Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym, Białystok 2002, s. 57–68.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

womocnego orzeczenia (art. 4 § 2 kkw.). W pierwotnej wersji obowiązującego kkw. mowa była jeszcze o tym, że ograniczenie praw i wolności obywatelskich skazanego poza ustawą i wydanym na jej podstawie prawomocnym orzeczeniem, mogło także wynikać z wydanych na podstawie ustawy przepisów. Na ten aspekt zwracał uwagę Z. Hołda, dowodząc, że takie uregulowanie daje przyzwolenie, aby prawa skazanego były ograniczane czy to aktami rangi niższej od ustawy, czy aktami rangi administracyjnej bądź aktami rzeczowymi zakładu karnego, co miało miejsce w przypadku kary pozbawienia wolności[47]. Ten niedopuszczalny stan rzeczy zniosła dopiero ustawa nowelizująca kodeks karny wykonawczy w 2000 r.[48]

47 Z. Hołda, Status prawny skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności, Lublin 1988, s. 74.
48 Ustawa z dnia 29. czerwca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. Nr 60, poz. 701.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki" Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021